

BOLALARDA O‘ZARO DO‘STLIK MUNOSABATLARINI QAROR TOPTIRISH

Nosirova Fotimaxon

Qo‘qon universiteti Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi
1-24 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20320870>

Annotatsiya

Mazkur tezisda maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi bolalarda o‘zaro do‘stlik munosabatlarini shakllantirishning pedagogik, psixologik hamda ijtimoiy ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Do‘stlik inson hayotidagi eng muhim axloqiy qadriyatlardan biri bo‘lib, ayniqsa bolalik davrida uning shakllanishi shaxs kamolotining muhim omili hisoblanadi. Bolalarda mehr-oqibat, o‘zaro hurmat, hamjihatlik, samimiylik, bir-biriga yordam berish, jamoada ishlash va muloqot madaniyatini rivojlantirishda do‘stlik alohida o‘rin tutadi. Tezida bolalarda do‘stlik tuyg‘usining shakllanish omillari, oila va tarbiyachining roli, jamoaviy o‘yinlar, suhbatlar, ertaklar, rolli vaziyatlar hamda pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat ta‘lim siyosatida barkamol avlodni tarbiyalash va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar ham ko‘rib chiqiladi. Xulosa sifatida bolalarda o‘zaro do‘stlik munosabatlarini qaror toptirish ularning ma‘naviy barkamolligi, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanishida muhim omil ekanligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar do‘stlik, bolalar tarbiyasi, maktabgacha ta‘lim, ijtimoiy munosabat, axloqiy tarbiya, hamjihatlik, mehr-oqibat, jamoaviy o‘yin, pedagogik yondashuv, shaxs rivoji, ijtimoiy moslashuv, kommunikativ kompetensiya.

Bugungi kunda ta‘lim tizimining asosiy maqsadi faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki ma‘naviy barkamol, mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va jamiyat bilan sog‘lom munosabat o‘rnata oladigan yosh avlodni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim bosqichida bolalarning shaxs sifatida shakllanish jarayoni eng faol davr hisoblanadi. Shu sababli aynan ushbu davrda ularda insoniy fazilatlarni, xususan do‘stlik, mehr-oqibat, hurmat va hamjihatlik kabi sifatlarni shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Do‘stlik inson hayotidagi eng ulug‘ va bebaho qadriyatlardan biridir. U shaxsning ma‘naviy olamini boyitadi, jamiyatdagi munosabatlarni mustahkamlaydi va insonning ruhiy barqarorligini ta‘minlaydi. Bolalik davrida shakllangan do‘stlik munosabatlari keyinchalik insonning butun hayotiga ta‘sir ko‘rsatadi. Chunki aynan shu yoshda bola atrofdagilar bilan muloqot qilishni, birgalikda yashashni, boshqalarni tushunishni va o‘z hissiyotlarini boshqarishni o‘rganadi. Maktabgacha yoshdagi bola uchun jamoa ichida o‘z o‘rnini topish, tengdoshlari bilan muloqot qilish va do‘stona munosabat o‘rnatish katta ahamiyatga ega. Bola o‘yin jarayonida, birgalikdagi mashg‘ulotlarda, suhbatlarda va kundalik faoliyatda do‘stlikning dastlabki ko‘nikmalarini egallaydi. U o‘yinchoqlarni bo‘lishish, navbat kutish, sherigiga yordam berish, kechirim so‘rash va boshqani tushunish orqali ijtimoiy tajriba orttiradi. Bu esa uning kelajakdagi ijtimoiy moslashuviga mustahkam zamin yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida barkamol avlod tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilgan. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmon va qarorlarida bolalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish, jamoada ishlashga o‘rgatish, ularda insoniy fazilatlarni shakllantirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Xususan, maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash va shaxsiy sifatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Do'stlik munosabatlari bolalarda tabiiy ravishda paydo bo'lishi mumkin, ammo uni mustahkamlash va to'g'ri yo'naltirish pedagogik ta'sirni talab qiladi. Bu jarayonda tarbiyachi, pedagog va ota-onaning roli beqiyosdir. Ularning samimiy munosabati, adolatli yondashuvi va shaxsiy namunasi bola tarbiyasida eng kuchli vosita hisoblanadi. Ayniqsa, jamoaviy o'yinlar, ertaklar, suhbatlar, rolli vaziyatlar va tarbiyaviy topshiriqlar orqali bolalarda do'stlik tushunchasi yanada mustahkamlanadi.

Masalan, “Do'stga yordam”, “Birgalikda quramiz”, “Mehribon qo'llar”, “Kim yaxshi do'st?” kabi o'yinlar bolalarda bir-birini tushunish, hamkorlik qilish va samimiy munosabat o'rnatishga yordam beradi. Ertak qahramonlari misolida esa bola yaxshilik va yomonlikni farqlashni, sodiqlik va xiyonatning oqibatlarini anglaydi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalik davrida shakllangan sog'lom do'stlik munosabatlari bolaning ruhiy barqarorligi, o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Do'stlari bilan yaxshi munosabatda bo'lgan bola o'zini xavfsiz his qiladi, jamoaga tez moslashadi va o'z fikrini erkin ifodalashga intiladi.

Shu sababli bolalarda o'zaro do'stlik munosabatlarini qaror toptirish oddiy tarbiyaviy vazifa emas, balki strategik ahamiyatga ega bo'lgan pedagogik jarayon hisoblanadi. Bu jarayon orqali kelajakda jamiyatga foydali, ma'naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash mumkin.

Birinchi sinf o'quvchilarining shaxslararo munosabatlari asosan o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonini tashkil etish uslubi orqali shakllanadi. Chunki maktabga endigina qadam qo'ygan bolalar uchun o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy muhitni boshqaruvchi va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi muhim shaxs hisoblanadi. O'qituvchi tomonidan dars jarayonining qanday tashkil etilishi, bolalarga bo'lgan munosabat uslubi, ularni rag'batlantirish yoki baholash jarayonlari sinfdagi shaxslararo munosabatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli birinchi sinfda o'qituvchi sinf jamoasining yetakchi figurasi sifatida namoyon bo'ladi va bolalarning o'zaro aloqalari ko'p jihatdan uning pedagogik faoliyati bilan belgilanadi. Natijada sinf ichida ayrim o'quvchilarning mavqei, ya'ni ijtimoiy maqomi shakllana boshlaydi. Ikkinchi va uchinchi sinflarga kelib bolalar asta-sekin maktab muhitiga moslashib boradi va sinfdagi o'zaro munosabatlar yanada mustaqil tus ola boshlaydi.

Bu davrda o'qituvchining shaxsiyati avvalgidek markaziy ahamiyat kasb etmasa-da, u baribir muhim pedagogik ta'sir omili bo'lib qoladi. Biroq aynan shu bosqichda tengdoshlari bilan aloqalar yanada yaqinlashib, o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar murakkablashadi va differensiallashadi. Bolalar asta-sekin kim bilan yaqinroq bo'lishni, kim bilan ko'proq vaqt o'tkazishni tanlay boshlaydi. Bu esa do'stlik aloqalarining shakllanishiga zamin yaratadi.

Boshlang'ich sinflarda bolalarda jamoa ichida ma'lum bir ijtimoiy mavqega ega bo'lish istagi ham shakllana boshlaydi. Har bir bola sinf jamoasida o'z o'rnini topishga, tengdoshlari tomonidan tan olinishi va hurmat qilinishiga intiladi. Biroq ba'zi hollarda bolalarning o'ziga nisbatan qo'ygan da'volari bilan jamoada egallagan haqiqiy mavqei o'rtasida tafovut paydo bo'lishi mumkin. Bu esa ularda ma'lum psixologik qiyinchiliklar yoki hissiy kechinmalarni yuzaga keltirishi ehtimoli mavjud. Sinf jamoasidagi shaxsiy munosabatlar tizimi bolalarning maktabdagi faoliyati davomida asta-sekin rivojlanib boradi. Ushbu tizimning asosini o'quvchilar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri hissiy munosabatlar tashkil etadi. Ya'ni bolalar bir-biriga bo'lgan xushyoqish yoki aksincha, befarqlik yoki salbiy munosabat asosida o'zaro aloqalarini shakllantiradilar. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda muloqotga bo'lgan ehtiyoj ham turli individual xususiyatlarga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, bolalarni shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhdagi bolalar uchun tengdoshlari bilan muloqot asosan maktab doirasi bilan cheklanadi. Ular sinfda faol muloqot qilishlari mumkin, ammo maktabdan tashqarida bu aloqalar kam davom etadi.

Ikkinchi guruhdagi bolalar uchun esa tengdoshlari bilan muloqot hayotining muhim qismiga aylanadi. Bunday bolalar sinfdagi o'rtoblari bilan maktabdan tashqarida ham faol aloqada bo'ladilar, birgalikda o'yinlar tashkil etadilar va o'zaro yaqin ijtimoiy munosabatlar o'rnatadilar.

Mazkur tezisning maqsadi — bolalarda o'zaro do'stlik munosabatlarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini ilmiy jihatdan yoritish, samarali metodlarni tahlil qilish hamda pedagogik tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Shu tariqa, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning shaxslararo munosabatlari murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo'lib, u o'qituvchi faoliyati, tengdoshlari bilan muloqot, umumiy qiziqishlar hamda individual psixologik xususiyatlar ta'sirida shakllanadi. Bu jarayon bolalarning ijtimoiylashuvi, jamoaga moslashuvi hamda kelajakdagi ijtimoiy munosabatlar tizimining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarda o'zaro do'stlik munosabatlarini qaror toptirish maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimining eng muhim tarbiyaviy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan bolalik davrida insonning xarakteri, axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlarga bo'lgan yondashuvi va shaxs sifatida shakllanish jarayoni boshlanadi. Shu davrda bolaga mehr-oqibat, samimiylik, hurmat, hamjihatlik va yordamga tayyorlik kabi fazilatlarini singdirish uning kelajakdagi hayot yo'lini belgilab beradi. Do'stlik esa ana shu insoniy sifatlarning eng muhim ko'rinishlaridan biri bo'lib, bolaning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Do'stlik orqali bola boshqalarni tushunishni, ularga hurmat bilan munosabatda bo'lishni, kechirishni, birgalikda ishlashni va jamoada o'z o'rnini topishni o'rganadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin jarayoni orqali shakllangan do'stlik munosabatlari ularning kundalik hayotiga chuqur singib boradi. O'yinchoqlarni bo'lishish, sherigiga yordam berish, navbat kutish, birgalikda vazifa bajarish kabi oddiy holatlar bolaning ijtimoiy yetukligini oshiradi. Bu esa uning keyingi ta'lim bosqichlarida jamoaga moslashishini osonlashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, do'stona muhitda tarbiyalangan bolalar ruhiy jihatdan barqaror, o'ziga ishonchi yuqori va ijtimoiy faol bo'lib voyaga yetadi. Aksincha, e'tiborsizlik, yolg'izlik va muloqot yetishmasligi bolaning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhit yaratish, bolalarni bir-biriga yaqinlashtirish va jamoada ishlashga o'rgatish muhim pedagogik vazifa bo'lib qoladi.

Bu jarayonda tarbiyachi va ota-onaning roli alohida ahamiyatga ega. Tarbiyachi bolalar o'rtasida adolatli, samimiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishi, nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishga o'rgatishi kerak. Ota-onalar esa oilada mehr-oqibat, sabr va hurmat muhitini shakllantirib, farzandiga ijobiy namuna ko'rsatishi lozim. Bola eng avvalo oiladagi munosabatlardan ta'sirlanadi va shu asosda o'z xulq-atvorini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, bolalarda o'zaro do'stlik munosabatlarini shakllantirish nafaqat axloqiy tarbiya, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim omildir. Chunki bugungi mehribon, samimiy va do'stona munosabatlarga ega bo'lgan bola ertangi kunda mas'uliyatli, insonparvar va jamiyatga foydali shaxs bo'lib voyaga yetadi. Do'stlik tarbiyasi orqali barkamol avlodni tarbiyalash esa Yangi O'zbekiston taraqqiyotining mustahkam poydevorlaridan biri hisoblanadi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid PQ qarorlari.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”ga oid farmonlari.
5. Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
6. Hasanboyeva O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
7. Safarova R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.
8. Yo‘ldoshev B. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
9. Jumayev A. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2018.
10. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
11. Vygotskiy L.S. Bola psixologiyasi asoslari. – Moskva, 1984.
12. Montessori M. Bolalar tarbiyasi va rivojlanishi nazariyasi. – Toshkent, 2016.
13. Qodirova F. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasi. – Toshkent, 2020.
14. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.
15. Karimova V. Oila psixologiyasi va tarbiya asoslari. – Toshkent, 2018.